

ZMIANY UŻYTKOWANIA PRZESTRZENI WIEJSKIEJ W POLSCE

Franciszek Woch¹, Roman Woch²

¹Institut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa – Państwowy Instytut Badawczy w Puławach,

²Towarzystwo Przyjaciół Puław w Puławach

CHANGES IN RURAL AREAS UTILIZATION IN POLAND

Streszczenie

Przedstawiono analizę odnośnie ustalenia kierunku i zakresu zmian wykorzystania przestrzeni wiejskiej Polsce oraz wskazanie działań minimalizujących zmniejszanie się użytków rolnych i gruntów ornych na glebach lepszych.

Badania prowadzono na poziomie:

- krajowym – na bazie danych CORINE Land Cover z roku 1990, 2000 i 2006 oraz na podstawie danych GUS z ostatnich 40 lat,
- regionalnym – na bazie danych województw: podlaskiego i warmińsko-mazurskiego,
- gminnym – na bazie danych z 3 gmin z województw: małopolskiego, lubuskiego i lubelskiego,

Wyniki badań pozwalają na wyciągnięcie następujących wniosków:

- Według danych CORINE Land Cover corocznie zmiany użytkowania przestrzeni w Polsce są na powierzchni po około 25 tys. ha, tj. po około 0,08-0,1% powierzchni ogólnej.
- Stwierdzono, w ostatnim 40-leciu, malejące tempo przeznaczania gruntów użytkowanych rolniczo na cele pozarolnicze, natomiast rosnące odnośnie udziału gruntów o największej przydatności rolniczej – klasy I-III.
- Systematycznie zmniejszała się przestrzeń rolnicza, a w niej udział gruntów ornych i użytków zielonych, głównie na rzecz leśnictwa, terenów zabudowanych, terenów komunikacyjnych i wód. W gminach typowo rolniczych zmiany nie przekraczały

3,0-3,2% ogólnej powierzchni w okresie 30-letnim, a w gminach o dużym zróżnicowaniu warunków przyrodniczych lub będących w oddziaływaniu przemysłu lub miast obejmowały co najmniej 9% powierzchni.

- Dla zmniejszenia tempa ubytku gruntów rolniczych na cele pozarolnicze należy zmiany wykorzystania przestrzeni dokonywać według planów zagospodarowania przestrzennego oraz zwiększyć opłaty za wyłączenie gruntów ustalane ustawowo.

Słowa kluczowe: zmiany użytkowania gruntów, rolnicza przestrzeń produkcyjna, urządzenie obszarów wiejskich, scalanie gruntów

Summary

This article presents the analysis on the direction and range of changes in rural areas utilization. It suggests actions to minimize the decrease in agricultural and arable land on better soils.

The investigations was conducted on three levels:

- *National level. Basing on 1990, 2000 i 2006 CORINE Land Cover data, and GUS data from the last 40 years.*
- *Regional level. Basing on the data from podlaskie and warmińsko-mazurskie voivodeships.*
- *Community level. Basing on the data from 3 communities located in małopolskie, lubuskie and lubelskie voivodeships.*

The results of investigations allow to draw the following conclusions:

- *Due to CORINE Land Cover data, the annual changes of ground utilization in Poland covers about 25 thousands of ha (0,08-0,1% of total area).*
- *It was found, that in the last 40 years, the rate of transforming agricultural ground into non-agricultural ones is decreasing, but the coefficient of good and very good grounds (I to III class) is growing.*
- *The total agricultural area was shrinking in all investigated communities, supplying building areas, communication areas, forests and waters. The coefficient of transformation (in 30-years period) varies from about 3% of total area – for pure agricultural communities, to about 9% – for industrial ones or those located near a town or a city.*
- *To reduce the rate of loss of agricultural land for non-agricultural purposes, the fees, established, should be increased.*

Key words: changes in ground utilization, agricultural production space, rural areas arrangement, land consolidation.

WSTĘP I CEL BADAŃ

Procesy zmian użytkowania ziemi są w znacznym stopniu nieuniknione i zdeterminowane koniecznym rozwojem urbanizacji, transportu, wszelkiego rodzaju usług, produkcji, w tym rolnej. Niemniej ich dynamika i przestrzenna lokalizacja powinny być stale monitorowane. Jest to warunkiem racjonalnego gospodarowania przestrzenią. Niektóre z przekształceń przestrzeni mają związek z pojawieniem się nowych instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej (WPR). Z doświadczeń krajów członkowskich dawnej piętnastki wiadomo, że instrumenty WPR mogą prowadzić do głębokich zmian w użytkowaniu gruntów. Do tej pory skala innego sposobu zagospodarowania przestrzeni i przekształcenia kompleksów gleb dobrych w inne funkcje, związane z urbanizacją, transportem oraz gospodarką leśną, była słabo rozpoznana.

Przedstawione w opracowaniu analizy zmian użytkowania przestrzeni wiejskiej uwzględniają głównie zmiany funkcji obszarów rolniczych, dając możliwość ich oceny w latach następnych z uwzględnieniem skuteczności polityki ochronnej gleb, zawartej w ustawie o ochronie gruntów rolnych i leśnych (Ustawa 1995, Dz. U. z 2004 r. Nr 121, poz. 1266). Podstawą opracowania były dane uzyskane w ramach tematu badawczego: „Ocena zmian użytkowania przestrzeni rolniczej i przejmowania gruntów rolnych na cele pozarolnicze”, realizowanego w latach 2008-2011, w ramach zadań statutowych Instytutu.

Celem badań było ustalenie kierunku i zakresu zmian wykorzystania przestrzeni wiejskiej oraz wskazanie działań minimalizujących.

MATERIAŁ I METODY BADAŃ

Badania prowadzono na trzech poziomach: krajowym, regionalnym i lokalnym.

Ocenę zmian wykorzystania powierzchni **na poziomie krajowym** dokonano na podstawie baz danych: Corine Land Cover (CLC) z roku 1990 (CLC90), 2000 (CLC2000) i 2006 (CLC2006), Głównego Inspektoratu Ochrony Środowiska, Departament Monitoringu i Informacji o Środowisku w Warszawie oraz na podstawie danych zawartych w rocznikach statystycznych Głównego Urzędu Statystycznego z ostatnich 40 lat.

Ocenę zmian wykorzystania obszarów wiejskich **na poziomie regionalnym** dokonano na bazie danych analizy zmian wykorzystania przestrzeni województwa podlaskiego i byłego olsztyńskiego.

Ocenę zmian sposobu wykorzystania ziemi w byłym województwie olsztyńskim dokonano na podstawie opracowania Zespołu badawczego Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie za lata 1980-1999

(Wanic i in. 2002) i badań własnych na tym obszarze z lat 2000-2010, na podstawie danych Wojewódzkiego Urzędu Statystycznego w Olsztynie. Badaniami objęto 49 gmin.

Analizę zmian użytkowania gleb rolniczych województwa podlaskiego dokonano na podstawie porównań treści map glebowo-rolniczych w skali 1:25000, z początku lat 70-tych z aktualną cyfrową mapą użytkowania opracowaną na podstawie zdjęć z satelity Landsat 7 ETM+, opracowaną na podstawie zdjęć z satelity IRS, odzwierciedlających stan na 2004 r. (Stuczyński i in. 2008).

Ocenę zmian powierzchni użytków rolnych **na poziomie lokalnym** – gminnym dokonano na podstawie szczegółowych badań trzech gmin: Klucze w województwie małopolskim, Drezdenko w woj. lubuskim oraz Mircze w woj. lubelskim. Badania w dwóch pierwszych gminach prowadzono na bazie map ewidencyjnych w systemie cyfrowym, a w gminie Mircze na bazie map analogowych. W badanych gminach dokonano oceny kierunku i zakresu zmian przewidzianych w miejscowych opracowaniach planistycznych, jak program rozwoju z załącznikiem graficznym, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. W końcowej części zawarto sugestie działań minimalizujących zmiany wykorzystania rolniczych gruntów na cele pozarolnicze, szczególnie najwyższej bonitacji.

WYNIKI BADAŃ

WYNIKI BADAŃ NA POZIOMIE KRAJOWYM

Zmiany użytkowania przestrzeni według oceny Corine Land Cover obejmują wszelkie zmiany sposobu wykorzystania przestrzeni, nie tylko zmiany sposobu wykorzystania użytków rolnych (w tym gruntów ornych), ale również zmiany sposobu wykorzystania pozarolniczego, jak np. przekształcenie pogórnicych wyrobisk na zalew wodny, rolniczego nieużytku w las, byłego lotniska na tereny przemysłowe, itp.

Wykaz zmian użytkowania przestrzeni (pokrycia terenu) w województwach w latach 1990-2006 zawiera tabela 1. Z danych zawartych w tej tabeli wynika, że według oceny Corine Land Cover z roku 1990 i 2000, corocznie zmiany formy pokrycia terenu dokonywano w Polsce na powierzchni ok. 25800 ha, co odpowiada dużej obszarowo gminie. Średnio w kraju stanowi to jednak tylko 0,82%, a w stosunku rocznym około 0,08%. W zdecydowanej części zmiany te dokonywały się kosztem użytków rolnych, głównie gruntów ornych (Pokrycie terenu 2005). Natomiast dane z lat 2000-2006 (tab. 1) pozwalają stwierdzić, że zachodziły w nieco szybszym tempie niż w okresie poprzednim (po ok. 0,1% rocznie). Zmiany te nie zachodziły w jednakowym stopniu na obszarze całego kraju. Największe zmiany w badanym 16-leciu wystąpiły w województwach:

opolskim, śląskim, dolnośląskim i łódzkim, a najmniejsze w województwach: lubelskim i małopolskim, (Woch i in. 2011).

Należy jednak mieć na uwadze, że ustalone tą metodą zmiany nie oddają w pełni wielkości obszaru, na którym zaszły zmiany w pokryciu terenu, ze względu na przypadki zawyżania powierzchni (gdy np. nastąpiło jej przesunięcie w przestrzeni) lub zaniżania (jeżeli zaszły na powierzchni mniejszej od 25 ha). A zatem wiele zmian na mniejszych powierzchniach, jakie obserwujemy w naszym kraju, nie ma tu odzwierciedlenia.

Tabela 1. Powierzchnia i wskaźnik procentowy zmian użytkowania przestrzeni w Polsce w latach 1990-2006

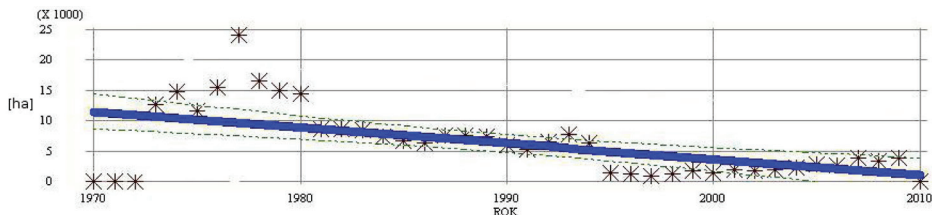
Table 1. Area and percentage of changes in land utilization (Poland, 1990-2006)

Lp.	Województwo	Powierzchnia w ha			Zmiany w %		
		1990-2000	2000-2006	1990-2006	1990-2000	2000-2006	1990-2006
1	Dolnośląskie	25740	14503	40243	1,29	0,73	2,02
2	Kujawsko-Pomorskie	9150	5759	14909	0,51	0,32	0,83
3	Lubelskie	8760	7179	15939	0,35	0,29	0,64
4	Lubuskie	13980	10611	24591	0,77	0,58	1,35
5	Łódzkie	16880	11040	27920	1,21	0,79	2,00
6	Małopolskie	5710	3862	9572	0,38	0,26	0,64
7	Mazowieckie	21190	15867	37057	0,60	0,45	1,05
8	Opolskie	25570	7251	32821	2,72	0,77	3,49
9	Podkarpackie	10850	3988	14838	0,61	0,22	0,83
10	Podlaskie	13330	8996	22326	0,66	0,44	1,10
11	Pomorskie	15270	14509	29779	0,84	0,80	1,64
12	Śląskie	23570	10963	34533	1,72	0,80	2,52
13	Świętokrzyskie	10100	4583	14683	0,87	0,39	1,26
14	Warmińsko-Mazurskie	9920	25328	35248	0,41	1,05	1,46
15	Wielkopolskie	28060	25187	53247	0,94	0,84	1,78
16	Zachodniopomorskie	17380	13440	30820	0,76	0,59	1,35
Razem		255460	183066	438526	0,82	0,58	1,40

Źródło: Dane Inspekcji Ochrony Środowiska w Warszawie uzyskane w ramach realizacji krajowego projektu Corine Land Cover 1990, 2000 i 2006.

Zmiany sposobu użytkowania terenu według danych GUS uwzględniają informacje odnośnie powierzchni użytków rolnych wyłączonych w badanych latach na cele pozarolnicze. Zawiera je rys. 1. Wynika z niego, że w latach 1970-1980 przeznaczano corocznie na cele pozarolnicze znacznie powyżej 10000 ha

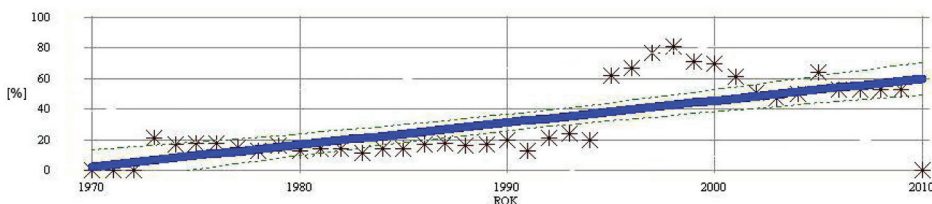
użytków rolnych. W następnym okresie – lat 1981-1994 przeznaczano corocznie o ok. połowę mniej użytków rolnych na cele pozarolnicze (5-9 tys. ha), a w okresie od 1995 roku przekazywano corocznie jeszcze mniej powierzchni użytków rolnych na cele pozarolnicze (1-4 tys. ha).

Źródło: Roczniki statystyczne GUS z lat 1971-2010

Rysunek 1. Powierzchnia użytków rolnych przeznaczana na cele pozarolnicze w okresie ostatniego 40-lecia (w tys. ha).

Figure 1. Total area of agricultural grounds allocated for non-agricultural purposes in the last 40 years. Source: GUS Statistical Yearbooks from 1971-2010.

Źródło: Roczniki statystyczne GUS z lat 1971-2010

Rysunek 2. Udział użytków rolnych klasy I-III w całości wyłączanych użytków rolnych na cele pozarolnicze w okresie ostatniego 40-lecia (w %).

Figure 2. Percentage of class I-III agricultural grounds, allocated as a whole for non-agricultural purposes, in the last 40 years. Source: GUS Statistical Yearbooks from 1971-2010

Ogólnie można stwierdzić, że w ostatnim 40-leciu występowało malejące tempo przeznaczania gruntów użytkowanych rolniczo na cele pozarolnicze.

Natomiast obserwuje się wzrostową tendencję udziału gruntów o największej przydatności rolniczej – klasy I-III (rys. 2). Należy przypuszczać, że w najbliższych latach ta niekorzystna tendencja utrzyma się, ze względu na możliwość przekształcania gruntów rolnych na nierolnicze na obszarach miejskich bez konieczności uzyskania zgody ministra rolnictwa i rozwoju wsi (Ustawa, 2008).

WYNIKI BADAŃ NA POZIOMIE REGIONALNYM

Ocenę zmian na obszarze 49 gmin byłego województwa olsztyńskiego zawiera tabela 2. Wynika z niej, że kierunek zmian dokonujących się w dziesięcioleciu lat 1999-2010 spowodował tylko zwiększenie powierzchni leśnej kosztem wszystkich pozostałych form użytkowania, zaś w całym badanym trzydziestolecium (lata 1980-2010) ubytek powierzchni rolniczej następował przede wszystkim na rzecz leśnictwa i wód; wzrosła też powierzchnia nieużytków i gruntów odłogowanych (tab. 2).

Tabela 2. Zmiany sposobu wykorzystania ziemi na obszarze 49 gmin województwa warmińsko-mazurskiego w latach 1980-2010

Table 2. Changes in land utilization on 49 communes of warmińsko-mazurskie voivodeship, in 1980-2010

Wyszczególnienie	Lata 1999-2010				Lata 1980-2010			
	ha			różnica %	ha			różnica %
	1999	2010	różnica		1980	2010	Różnica	
Powierzchnia ogółem	1232679				1232679			
Użytki rolne razem	662163	650994	-11169	-1,69	694363	650994	-43369	-6,25
grunty orne	464501	458194	-6307	-1,36	478012	458194	-19818	-4,15
użytki zielone	195636	191588	-4048	-2,07	214358	191588	-22770	-10,62
sady	2026	1212	-814	-40,18	1993	1212	-781	-39,19
Lasy i zadrzewienia	384187	423314	+39127	+10,18	377986	423314	+45328	+11,99
Wody	56194	56071	-123	-0,22	55655	56071	+416	+0,75
Nieużytki i odłogi	40290	39931	-359	-0,89	29091	39931	+10840	+37,26
Ter. zabud. i grunty pozostałe	89845	62369	-27476	-30,58	75584	62369	-13215	-17,48

Źródło: na podstawie opracowania: Wanic M. i in. 2002 r. oraz danych WUS w Olsztynie 2012.

Source: Wanic M. and others 2002, data from WUS – Olsztyn 2012

Na podstawie analizy zmian zagospodarowania użytków rolnych województwa podlaskiego można stwierdzić, że są one na poziomie 6,1% powierzchni użytków rolnych, w tym 2,6% na obszary leśne i 1,7% na tereny zabudowane (tab. 3). Na konwersję użytków rolnych największy wpływ miała ekspansja zabudowy mieszkaniowej terenów podmiejskich oraz urbanizujących się ośrodków wiejskich. Wykazano również znaczące zmiany obszarów leśnych, dokonujących się w wyniku zalesiania gleb słabych (Stuczyński i in. 2008).

Tabela 3. Konwersja użytków rolnych w obszary leśne i tereny zabudowane w województwie podlaskim w latach 1970-2004**Table 3.** Transformation of agricultural grounds of podlaskie voivodeship into forests and building areas in 1970-2004

Lp.	Powiat	Zmiana użytkowania			
		użytki rolne w obszary leśne		użytki rolne w tereny zabudowane	
		ha	w % pow. ogólnej terenów rolniczych	ha	w % pow. ogólnej terenów rolniczych
1	Augustowski	2451	3,0	900	1,1
2	Białostocki	2606	1,5	3641	2,1
3	Bielski	1652	1,5	3273	3,0
4	Grajewski	4137	5,9	790	1,1
5	Hajnowski	2148	2,8	2384	3,1
6	Kolneński	586	0,8	650	0,9
7	Łomżyński	3019	2,9	2203	2,1
8	Moniecki	5566	5,5	937	0,9
9	Sejneński	745	1,7	555	1,3
10	Siemiatycki	2849	3,0	1925	2,0
11	Sokólski	3970	2,6	960	0,6
12	Suwalski	2122	2,0	1298	1,3
13	Wysokomazowiecki	1183	1,2	1234	1,2
14	Zambrowski	874	1,8	1026	2,1
	Podlaskie	33908	2,6	21776	1,7

Źródło: Obliczenia własne na podstawie opracowania Stuczyńskiego i in. 2008

Source: Own calculations based on data from Stuczyński 2008

Analiza zmian w obrębie kompleksów gleb dobrych dokonana przez Stuczyńskiego i in. (2008) wykazała, że w niektórych powiatach znacząca część gruntów ornych została przekształcona w użytki zielone. W powiatach: zambrowskim, monieckim, sejneńskim i grajewskim zmiany gruntów ornych w tym kierunku dotyczyły odpowiednio: 8,2; 4,3; 4,1 i 2,1% powierzchni. Wynika stąd pozytywna tendencja niezalesiania gleb dobrych. Poziom konwersji tych gleb, oprócz powiatu suwalskiego, nie przekroczył 0,5% ogólnej powierzchni dobrych gleb gruntów ornych.

Tabela 4. Wykaz zmian w strukturze użytkowania gruntów gminy Drezdenko w okresie lat 2006-2030

Table 4. Changes of ground utilization of Drezdenko community in 2006-2030 (forecast)

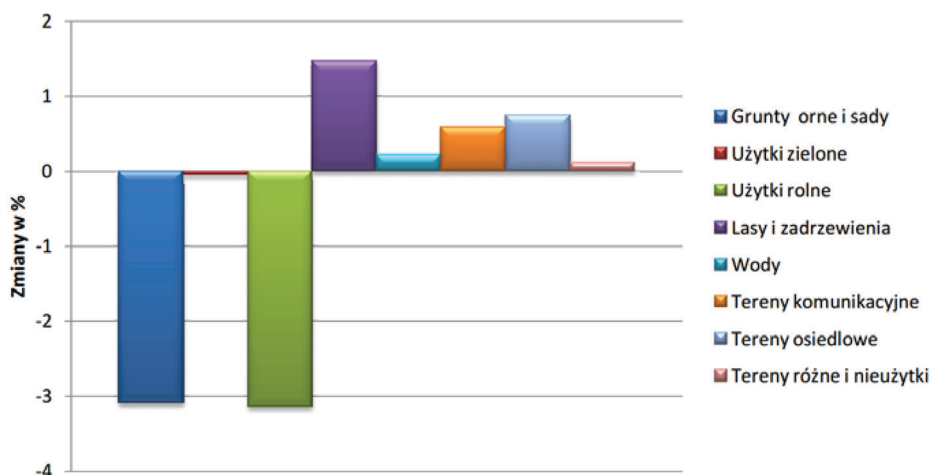
Lp.	Rodzaj użytku	Powierzchnia przed zmianami (ha – 2006 r.)	Zakres zmian w latach (ha)		Zakres zmian w latach (% pow. ogólnej)	
			2006-2010	2010-2030	2006-2010	2010-2030
1	Grunty orne	3837,94	-137,71	-820,78	-0,35	-2,11
2	Sady	41,83	-1,68	-13,39	-0,004	-0,042
3	Łąki	4272,96	+59,00	-167,94	+0,152	-0,431
4	Pastwiska	958,91	+5,98	-113,55	+0,015	-0,292
5	Użytki zielone razem	5231,87	+64,98	-281,49	+0,167	-0,723
6	Użytki rolne razem	9111,65	-74,41	-1115,66	-0,82	-12,24
7	Lasy i grunty zadrzewione	26856,16	+42,26	-16,25	+0,11	-0,04
8	Wody	1117,32	+43,48	0,00	+0,11	0,00
9	Tereny zabudowane	343,22	+34,27	+1109,72	+0,09	+2,85
10	Tereny komunikacyjne	551,93	-15,02	+35,25	-0,04	+0,09
11	Nieużytki	512,93	-23,31	-8,33	-0,06	0,02
12	Tereny pozostałe	430,39	-8,17	-4,85	-0,02	-0,01
Ogółem /razem zmiany		38923,53	240,92	2290,06	0,48	2,945

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego
Source: Own calculations based on data from study of conditions and directions of spatial planning

WYNIKI BADAŃ NA POZIOMIE LOKALNYM

Perspektywiczne zmiany w strukturze użytkowania gruntów w **gminie Drezdenko** (tab. 4) obejmują umownie rok 2030, jako ostatni rok obowiązywania studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. Pozwoliło to na pokazanie zmian jakie zaszły i zajdą na terenie gminy w badanym okresie przy pełnej realizacji przewidywanych zmian. Analiza zmian struktury użytkowania gruntów wskazuje przyrost w 2030 roku terenów zabudowanych o ok. 3% powierzchni ogólnej i nieznaczny wzrost lasów, wód i terenów komunikacyjnych kosztem pozostałych użytków (Betka, Woch, 2011).

Porównując przewidywane zmiany klas bonitacyjnych gruntów ornych z roku 2010 i 2030 można stwierdzić, że klasy: IIIa i IIIb ubędzie niewiele – 2,45 ha, więcej klasy IVa i IVb – 216,19 ha, a najwięcej klasy V i VI – 616,02 ha.

Rysunek 3. Wykaz przewidywanych zmian w strukturze użytkowania gruntów do 2020 roku w gminie Mircze (w % całkowitej powierzchni)

Figure 3. Forecast of changes in ground utilization of Mircze community

Wykaz zmian, częściowo zrealizowanych, badanej **gminy Mircze** – zawiera rys 3. Wynika z niego, że do 2020 roku zakres przewidzianych zmian w sposobie użytkowania gruntów w tej gminie, położonej na obszarach o mało zróżnicowanej rzeźbie terenu i o małym zróżnicowaniu przydatności rolniczej gleb, w przewadze dobrych, dotyczy 3,15% powierzchni ogólnej gminy, tj. po ok. 0,12% rocznie. Zmniejszeniu ulegnie powierzchnia gruntów orných i użytków zielonych, a zwiększeniu ulegnie powierzchnia lasów i zadrzewień, wód, oraz terenów komunikacyjnych, osiedlowych i różnych.

Ocenę zakresu zmian wykorzystania rolniczej przestrzeni przewidzianych w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego w **gminie Klucze** zawiera tabela 5. Wynika z niej, że kosztem zarówno gruntów orných, użytków zielonych, gruntów pod lasami, wodami a także uwidoczniionych w ewidencji jako tereny ekologiczne przewidywane są tereny przeznaczone pod wszelką działalność inwestycyjną, głównie jako tereny osiedlowe oraz związane z tą działalnością tereny komunikacyjne. Może się wydawać, że ten kierunek zmian wykorzystania przestrzeni wiejskiej nie ma merytorycznego uzasadnienia. Jednak pogłębiona analiza wskazuje na trafność postępowania planistów oraz władz gminnych, jako gospodarzy terenu (Gomułka, Woch 2009). Wynika to stąd, że większość gruntów jest niskiej bonitacji, w bardzo małych działkach będących w szachownicy z leśnymi i jest zlokalizowana w niedalekiej odległości od Aglomeracji Śląskiej i Krakowa oraz jest atrakcyjna turystycznie.

Niestety miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy nie uwzględnił problematyki zalesiania gruntów porolnych, nie przydatnych dla celów rolniczych. Analiza wniosków zgłoszonych przez właścicieli gruntów o zmianę przeznaczenia gruntów ornych na grunty leśne (ok. 350 ha) pozwala stwierdzić, że po opracowanym w 2010 roku programie urządzeniowo – rolnym tej gminy, znacznie przybędzie gruntów leśnych (Program urządzeniowo-rolny, 2010).

Tabela 5. Wykaz zmian użytkowania gruntów gminy Klucze zawarty w planie zagospodarowania przestrzennego

Table 5. Changes of ground utilization in Klucze community, considered in spatial plan

Lp.	Rodzaj użytku	Powierzchnia przed zmianami	Zakres zmian (ha)	Zakres zmian (% pow. ogólnej)
1	Grunty orne i sady	3533,12	-212,72	-6,02
2	Użytki zielone	805,39	-279,85	-34,75
3	Użytki rolne razem	4338,51	- 492,57	-11,35
4	Lasy i grunty zadrzewione	5705,74	- 439,54	-7,70
5	Wody	66,59	- 15,88	-23,85
6	Tereny osiedlowe	327,50	+465,68	+142,19
7	Tereny budowlane	144,19	+2,96	+2,05
8	Tereny komunikacyjne	226,35	+191,67	+84,68
9	Tereny rekreacyjne	0,0	+128,77	
10	Tereny ekologiczne	696,37	- 108,63	-15,60
11	Tereny różne	424,57	+ 267,54	+63,01
Razem		11 929,82	1056,62	8,86

Źródło: Obliczenia własne na podstawie szczegółowej analizy planu zagospodarowania przestrzennego
Source: Own calculations based on the detailed analysis of spatial plan

Analiza dokonywanych zmian, wykonana na bazie danych klasyfikacji gruntów pozwala stwierdzić, że niemal cała powierzchnia gruntów bardzo dobrych i dobrych dla celów rolniczych zostanie w dotychczasowym użytkowaniu (Gomułka, Woch, 2009). Z rolniczego użytkowania na inne cele są przeznaczane grunty, głównie o małej przydatności rolniczej – tzw. marginalne.

Zmiany sposobu wykorzystania przestrzeni wiejskiej przewidziane w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego gminy Klucze obejmują łącznie 8,86% powierzchni ogólnej gminy (tab. 5), a rocznie na poziomie po 0,35%. Zakres i kierunki zmian na analizowanej gminie Klucze jest inny niż w badanych gminach typowo rolniczych: Mircze i Drezdenko. W gminie Mircze, o małym zróżnicowaniu terenu i wysokiej bonitacji gruntów, po 0,12% powierzchni

ogólnej rocznie, w gminie Drezdenko o podobnych uwarunkowaniach też po ok. 0,12%, a w gminie Klucze po ok. 0,35% rocznie. Należy jednak dodać, że miejscowe plany są tylko częściowo realizowane, ulegając częstym zmianom, a znaczna część gruntów zmienia przeznaczenie w oparciu o wydane warunki zabudowy i zagospodarowania terenu, zgodnie z art. 59-64 ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Ustawa, 2003).

Jedynymi skutecznymi sposobami zahamowania tempa przeznaczania gruntów rolnych (i leśnych) może być sukcesywne opracowywanie programów urządzania gmin, z których zagadnienia o charakterze przestrzennym powinny być uwzględniane w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, a następnie realizowane w procesie kompleksowego scalenia gruntów oraz zwiększenie poziomu opłaty za wyłączenie tych gruntów na cele pozarolnicze (Woch i in. 2011). Stawki ustalone ustawą (Ustawa, 2009) są dość wysokie, ale równocześnie zbyt niskie na gruntach wysokiej bonitacji, by zmniejszyć popyt na te grunty z przeznaczeniem na cel pozarolniczy.

WNIOSKI

Wyniki badań pozwalają na wyciągnięcie następujących wniosków:

1. Według oceny Corine Land Cover corocznie zmiany użytkowania przestrzeni dokonywano w Polsce na powierzchni odpowiadającej dużej gminie, stanowi to 0,82% powierzchni kraju, a w stosunku rocznym około 0,08%. W zdecydowanej części zmiany te dokonywały się nie tylko kosztem użytków rolnych, głównie gruntów ornych, ale przekształcane były również grunty pozarolnicze.
2. W ostatnim 40-leciu (lata 1970-2010) występowało malejące tempo przeznaczania gruntów użytkowanych rolniczo na cele pozarolnicze. Natomiast odwrotnie kształtował się wskaźnik udziału gruntów o największej przydatności rolniczej – klasy I-III, gdyż stwierdzono rosnący odsetek gruntów rolnych dobrych przekazywanych na inne cele.
3. Systematycznie zmniejszała się przestrzeń rolnicza, a w niej udział gruntów ornych i użytków zielonych. Ubytek wskazanych powierzchni następował przede wszystkim na rzecz leśnictwa, terenów zabudowanych, terenów komunikacyjnych i wód.
4. Stwierdzono mniejszy zakres zmian na obszarach typowo rolniczych i o małym zróżnicowaniu warunków przyrodniczych, na poziomie po ok. 0,12% ogólnej powierzchni rocznie, a znacznie większy na obszarach o dużym zróżnicowaniu warunków przyrodniczych i będących w oddziaływaniu przemysłu lub miast, na poziomie po ok. 0,35%.

5. Dla zmniejszenia tempa przekazywania gruntów rolnych na cele pozarolnicze dość skutecznym mechanizmem powinno być ściśle przestrzeganie ustaleń planu zagospodarowania przestrzennego oraz podniesienie stawek opłat za wyłączenie z produkcji gruntów rolnych wyższej bonitacji.

LITERATURA

- Betka A., Woch F., 2011. *Ocena zmian wykorzystania przestrzeni wiejskiej w latach 1990-2008 na przykładzie gminy Nowe Miasteczko w Polsce zachodniej*. Polish Journal of Agronomy, No 6, 3-10.
- Gomułka S., Woch F. 2009. *Ocena zmian w gospodarowaniu ziemią w strefie oddziaływania aglomeracji śląskiej na przykładzie gminy Klucze*. Materiały XVII Ogólnopolskiej Konferencji z cyklu: „Nowe tendencje w teorii i praktyce zarządzania obszarów wiejskich” na temat: Rozwój obszarów wiejskich – stan obecny i perspektywy. Puławy 24-26.06.2009, 57-62.
- Pokrycie terenu w Polsce. 2005, Biblioteka Monitoringu Środowiska, Inspekcja Ochrony Środowiska, ss. 76.
- Program zarządzania gminy Klucze. 2010, KBGiTR w Krakowie, s. 56 + mapy.
- Stuczyński T., Czaban P., Kowalik M., Łopatka A., 2008. *Modelowanie zmian użytkowania przestrzeni rolniczej na przykładzie województwa podlaskiego*. Roczniki Geomatyki, Tom VI, Zeszyt 6, s. 89-105.
- Ustawa z 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych (Dz. U. z 2004 r. Nr 121, poz. 1266 oraz nowela z dn. 8 marca 2013 r. Dz. U. z 2013 r., poz. 503)
- Ustawa z dnia 19 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy o ochronie gruntów rolnych i leśnych (Dz. U. z 2008 r. Nr 237, poz. 1657)
- Ustawa z dnia 25 czerwca 2009 roku o zmianie ustawy o ochronie gruntów rolnych i leśnych (Dz. U. z 2009 r. Nr 115, poz. 967)
- Ustawa z 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. nr 80 z 2003 r., poz. 717).
- Wanic M., Kostrzewska M., Jastrzębska M., Nowicki J.: *Zagospodarowanie ziemi w latach 1980-1999 na terenie wybranych gmin województwa warmińsko-mazurskiego Cz. I. Struktura i kierunki użytkowania*. Fragmenta Agronomica 2002(XIX)Nr 1(73), s. 129-144.
- Woch F., Stuczyński T., Jadczyżyn J., Pudelko R., Kowalik M., Łopatka A.: 2011. *Ocena zmian użytkowania przestrzeni rolniczej i przejmowania gruntów rolnych na cele pozarolnicze*. Sprawozdanie z realizowanego w latach 2008-2011 tematu badawczego w ramach IUNG-PIB w Puławach, ss. 74.

Dr hab. Franciszek Woch prof. nadzw.
Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa – Państwowy Instytut Badawczy
ul. Czartoryskich 8, 24-100 Puławy,
tel: 81-886 3421 w. 336
e-mail: franciszek.woch@iung.pulawy.pl

Mgr inż. Roman Woch
Towarzystwo Przyjaciół Puław w Puławach
ul. Zielona 36, 24-100 Puławy,
tel. 502 567 805
e-mail: rwoch@poczta.fm